

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ В ДЕРЖАВІ

УДК 351 : 323.3

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-4\(16\)-143-160](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-4(16)-143-160)

Капінус Олександра Ярославівна,

магістр державного управління, помічник керівника з розвитку та впровадження нових технологій Асоціації «Підтримки ЖК, ЖБК та ОСББ», 61002, м. Харків, майдан Конституції, 16, каб. 22-А; тел.: +38 095 52 64 070, e-mail: a.kapinus@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-0219-9802>

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ВИДИ ТА МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті систематизовано види та методи реалізації державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб. Здійснено порівняльний аналіз понять внутрішня вимушена міграція, примусова міграція, евакуація, депортація, переселенці, внутрішньо переміщені особи, біженці. Серед видів державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб можна виділити наступні: добровільне переселення, переміщення, евакуація, депортація, вимушене переміщення. Запропоновано визначення терміну «державна політика щодо внутрішньо переміщених осіб».

Висвітлено сутність і характер найбільш масштабних вимушених, примусових переміщень населення в Україні з поч. ХХ століття до 2021 року. З'ясовано цілі, завдання, методи реалізації та інструменти державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб за різних політичних режимів. Виділено 6 періодів державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні з початку ХХ століття: 1) 1906–1911 рр. – організоване добровільне переселення землевласників з метою зняття соціальної напруги; 2) 1914–1918 рр. – примусове переселення (виселення) цивільного населення через воєнні дії; 3) 1929–1933 рр. – примусове виселення «неблагонадійного» режиму населення за соціальною та етнічною ознаками; 4) 1939–1945 рр. – евакуація підприємств, що мали стратегічне значення для економіки та безпеки держави, партійно-радянської номенклатури та молоді призовного віку в ході воєнних дій; депортація «неблагонадійних» режиму націй (чеченців, інгушів, кримських татар, українців); 5) квітень 1986–1989 рр. – організоване відселення цивільного населення через техногенну катастрофу; 6) 2014 р. – до теперішнього часу – внутрішня вимушена міграція через агресію Росії проти України.

Досвід реалізації державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні з початку ХХ століття до 2021 року характеризується застосуванням жорстких інструментів за тоталітарного режиму, м'яких інструментів за авторитарного, демократичного режимів.

Ключові слова: внутрішня вимушена міграція, депортація, евакуація, переселення, політика примусової міграції, державна політика щодо внутрішньо переміщених осіб.

Kapinus Oleksandra Yaroslavivna,

Master of Public Administration, Assistant Head for development and introduction of new technologies, Association «Pidtrymka ZhK, ZhBK ta OSBB», 61002, Kharkiv, Constitution Square, 16, office 22-A, tel.: +38 095 52 64 070, e-mail: a.kapinus@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-0219-9802>

STATE POLICY ON INTERNALLY DISPLACED PERSONS: TYPES AND METHODS OF INFLUENCE

Abstract. The article systematizes the types and methods of implementing the state policy on internally displaced persons. A comparative analysis of the concepts ‘internal forced migration’, ‘displacement’, ‘evacuation’, ‘deportation’, ‘migrants’, ‘internally displaced persons’, ‘refugees’. Within the range of the state policy on internally displaced persons, the following types can be discerned: voluntary resettlement, displacement, evacuation, deportation, forced displacement. The definition of the term ‘state policy on internally displaced persons’ is offered.

The essence and nature of the most massive forced displacements of the population in Ukraine from the early twentieth century to 2021 are highlighted. The objectives, tasks, methods of implementation and tools of the state policy on internally displaced persons under different political regimes are determined. The six periods of the state policy on internally displaced persons in Ukraine from the beginning of the twentieth century are identified as follows: 1) 1906-1911 – an organized voluntary resettlement of landowners aiming to remove social tension; 2) 1914-1918 – a forced displacement (expulsion) of the civilian population due to military action; 3) 1929-1933 – a forced expulsion of the population regarded by the regime as “compromised” on account of social and ethnic descent; 4) 1939-1945 – evacuation of enterprises of strategic importance for the state’s economy and security, the party and soviet establishment, and the youth of drafting age during the course of military action; deportation of the nations regarded by the regime as “compromised” (the Chechens, Ingush, Crimean Tatars, Ukrainians); 5) April 1986-1989 – organized displacement of civilian population through a man-induced disaster; 6) 2014 – to the present time – internal forced migration due to Russia’s aggression against Ukraine.

The experience of implementing the state policy on internally displaced persons in Ukraine from the beginning of the twentieth century to 2021 is characterized by the use of rigid tools under the totalitarian regime, and soft tools – under the authoritarian and democratic regimes.

Keywords: internal forced migration, deportation, evacuation, displacement, forced migration policy, state policy on internally displaced persons.

Постановка проблеми. Гібридна війна Росії проти України з 2014 р. спричинила виникнення нового виду міграції – внутрішньої вимушеної міграції, що, в свою чергу, обумовило формування державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб із застосуванням специфічних методів її реалізації. В Україні неодноразово відбувалося переміщення населення, викликане стихійними, економічними, політичними, військовими чинниками. Проте за різних політичних режимів державна політика щодо внутрішньо переміщених осіб проводилася з використанням відповідних до її цілей методів реалізації: від репресивних, адміністративних до правових, економічних та інших. Це зумовлює необхідність дослідження різних видів державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб у ХХ–ХХІ століттях з метою усвідомлення специфіки державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах гібридної війни, внутрішньої вимушеної міграції [1-34].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні підходи до дослідження міграційних процесів висвітлено у роботах М. Касьянкової [11], Ю. Римаренка [17], О. Ровенчак [29], У. Садової [18] та інших науковців. Аналізуючи масові переміщення населення в історії України, Л. Жванко [8; 9] виокремлює методи та заходи державної політики щодо переміщених осіб. О. Малиновською [16] виявлено особливості внутрішньої вимушеної міграції та тимчасового переміщення населення; А. Дяченком, Є. Соловйовим [30] – питання адаптації, інтеграції внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) в Україні; А. Шевцовим – механізми державного регулювання міграційних процесів; О. Балуєвою [31] – формування державної політики підтримки ВПО.

Предметом дослідження більшості науковців є питання забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, соціальний захист ВПО в Україні. Разом із тим, види державних політик щодо внутрішньо переміщених осіб, їх порівняльний аналіз у залежності від методів реалізації залишається поза увагою дослідників, що обумовлює актуальність теми статті.

Метою статті є дослідження видів та методів реалізації державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні з початку ХХ століття до 2021 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різні види міграційних процесів обумовлюють різні види та методи реалізації державних політик щодо внутрішньо переміщених осіб. Науковці пропонують вирізняти такі основні види міграції: внутрішня міграція – переміщення населення в середині країни між адміністративними одиницями (областями, провінціями), населеними пунктами (містами, селами); добровільна міграція – переселення людей з доброї волі з метою поліпшення умов свого життя; вимушена міграція – переміщення людей із незалежних від них причин; примусова міграція – як метод впливу певної політики держави; колонізація (від латин. *colonia* – виселки, поселення на чужій території) – вид міграції, пов'язаний із розширенням етнічної території за рахунок заселення пустельних земель, або земель, які слабо заселені, з метою їх господарського освоєння та налагодження життєдіяльності та інші види міграції. За *ступенем керованості міграція* буває двох видів: *організована* (за участю держави або суспільних органів) і *неорганізована*, стихійна (силами і засобами самих мігрантів) [7, с. 214-215; 11; 29].

У науковій літературі термін «*примусова міграція*» майже не вживається, а частіше використовується поняття «*вимушена міграція*». Вимушена міграція не обов'язково є примусовою і навпаки. Міграція примусова – переміщення людей за межі країни або в її межах як метод впливу з боку органів влади. Примусова міграція спрямована на абсолютний утиль прав і свобод громадян з боку владних структур (характерно для тоталітарного режиму) [18, с. 68].

До примусового переміщення населення із застосуванням різних методів реалізації відносяться такі види міграційної політики, як «*евакуація*», «*депортація*». Евакуація представляє собою примусову міграцію, організований процес вивезення цивільного населення, підприємств, установ, майна, худоби та інших цінностей з місцевості, у разі збройної агресії проти держави, терористичного акту, стихійного лиха, аварій, катастроф, а також з місцевості, в якій мають здійснюватися важливі господарські перетворення (риття каналу, затоплення території під час будівництва гідроелектростанції тощо). Також у процесі евакуації передбачено планомірне вивезення (виведення) у безпечні місця із районів бойових дій військ, військовополонених, поранених, хворих, пошкодженої зброї / техніки, майна (трофеїв), інших матеріальних / культурних цінностей [33].

Депортація (від французького слова *deportation*, від латинського *deportatio* – вигнання, заслання) представляє собою примусове виселення особи (осіб), групи осіб або народу за межі постійного місця проживання або держави. В умовах тоталітарного режиму в Союзі Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) відбувалась депортація народів з їхніх етнічних територій з політичних мотивів. На

цей час депортація є синонімом адміністративного видворення та означає вид адміністративного покарання, що застосовується виключно щодо іноземних громадян або осіб без громадянства, полягає в їх контрольованому добровільному виїзді або примусовому видворенні (у тому числі під конвоем) за межі країни перебування. До політики примусової міграції можна віднести операцію «Вісла» – етнічну чистку, що здійснювалась на території Польщі у квітні–липні 1947 р. за рішенням державного керівництва не лише Польщі, але й СРСР. Така державна політика щодо внутрішньо переміщених осіб полягала у депортації українців з їхніх етнічних територій (Лемківщини, Надсяння, Підляшшя, Холмщини) на західні та північні території Польщі з використанням маніпулятивних технологій, репресивних методів, бойових дій.

На сучасному етапі, у демократичних державах політика депортації застосовується до іноземних громадян, апатридів, які перебувають на території країни без дозволу, або до інших осіб, визнаних соціально небезпечними елементами. Депортація здійснюється виключно на підставах, передбачених у відповідних законодавчих актах [1; 14].

Застосування примусової міграції викликано численними війнами і збройними конфліктами; утворенням та експансією тоталітарних режимів. Примусове переміщення є засобом переселення із застосуванням адміністративних заходів, що передбачають примусове поселення в новому місці проживання з обмеженням свободи пересування [17, с. 663-664].

Вимушена міграція, на відміну від примусової, представляє собою зміну місця проживання на певний час або назавжди усупереч волі людей, до чого спонукають стихійні лиха, війни, го-

лод, переслідування тощо [29, с. 134]. Є. В. Соловійов визначає термін «вимушена внутрішня міграція» як необхідне або вимушене (поза власної волі) переміщення особи всередині держави, яке призводить до зміни її правового статусу з точки зору діючого закону країни та на основі адміністративного правозастосовного акту та зміни місця постійного проживання. Вимушена внутрішня міграція зумовлена військовими, політичними подіями, дискримінацією на ґрунті релігії чи етнічної приналежності, насильства, що проявляється стосовно осіб або членів їх сімей [30, с. 24]. Разом із тим, у нормативно-правових актах не наведено чіткого визначення терміну «внутрішня вимушена міграція».

До вимушених мігрантів можна віднести біженців. Проблема біженців існувала і до Другої світової війни, однак статус біженця був юридично визначений лише у 1951 р. Конвенцією Організації Об'єднаних Націй «Про статус біженців» [13]. В українському законодавстві термін «біженець» закріплено в 2011 р., де зазначено, що біженець не є громадянином України і через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за різними ознаками перебуває за межами країни своєї громадянської належності, а також, перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [20].

Переміщеними особами називали «внутрішніх біженців», тобто осіб, які були примусово виселені з місць постійного проживання або були вимушені покинути їх, але залишились на території відповідної держави [19; 29, с. 265]. *Переселенцями* називали осіб, які добровільно переїжджали в інші регіони країни здебільшого з метою покра-

щення свого економічного становища (аграрне переселення, освоєння нових цілинних земель тощо).

У 2014 р. в українському законодавстві з'явилася нова категорія міграційних процесів – внутрішньо переміщена особа [22]. На відміну від біженця, для внутрішньо переміщеної особи характерні такі ознаки, як: а) громадянство країни, де відбувається територіальне переміщення; б) знаходження поза межами постійного місця проживання / перебування на території держави, громадянином якої вони є; в) вимушені обставини, які змусили ВПО залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру); г) захист з боку держави від примусового внутрішнього переміщення та примусового повернення на попереднє місце проживання; д) створення умов для добровільного повернення ВПО до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання; е) забезпечення реалізації прав ВПО на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту тощо [31, с. 14].

Державна політика щодо внутрішньо переміщених осіб характеризувалася різними ознаками, методами реалізації та заходами залежності від існуючого політичного режиму (табл. 1). Так, *евакуації* притаманний організований характер переміщення населення; *депортації* – примусовий характер переміщення; законодавчо-регулятивний вплив державних структур; обмеження свободи пересування.

Державна політика щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні (поч. XX ст. – 2021 р.)

Період	Назва періоду	Політичний режим	Характер переміщення населення	Складові державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб			
				Мета, завдання	Методи реалізації	Інструменти	Заходи
1	2	3	4	5	6	7	8
1906–1911	Столипінська аграрна реформа	Авторитарний	Організоване добровільне переселення	Розв'язання аграрного питання у перенаселених чорноземних українських губерніях Російської імперії	Адміністративні; Економічні	Правовий; Фінансовий (пільги)	Звільнення від сплати земельних податків; зміцнення приватної власності на землю; надання кредитної допомоги селянам через Селянський земельний банк
1914–1918	Перша світова війна	Авторитарний	Примусове переселення (виселення) у тиллові райони людей та вивезення матеріальних цінностей	Забезпечення обороноздатності країни (залишена територія «мала бути звільнена як від населення, так і від усього, що могло становити для ворога певну цінність»)	Адміністративні; економічні; організаційні	Фінансовий (державна допомога)	Врегулювання проблеми біженців. Надання грошової та державної продовольчої допомоги (для працездатних осіб); видача спеціальних проїзних документів; соціальний захист біженців (сприяння розміщенню у богадільні, притулки та інші благодійні заклади для непрацездатних тощо).
1929–1933	Колективізація	Тоталітарний	Примусове виселялися у віддалені райони СРСР на спецпоселення (трудопоселення)	Ліквідація куркульства як класу Примусове безоплатне відчуження майна у частини селянства	Адміністративні (репресії); економічні (жорсткі); організаційні	Політичний (карально-репресивний)	Репресивні заходи щодо ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації

1939–1945	Друга світова війна	Тоталітарний	Евакуація – організоване вивезення цивільного населення, підприємств, установ, майна; Депортація чеченців, інгушів, кримських татар, українців з етнічних земель (1944)	Забезпечення стратегічної обороноздатності країни (збереження економічної, кадрової та інфраструктурної бази) «Очищення» території, де велися воєнні дії від неблагонадійних («антирадянських елементів», «ворогів народу»)	Адміністративні; економічні (жорсткі); організаційні	Фінансовий; Політичний (карально-репресивний)	Працевлаштування, забезпечення житлом, збереження заробітної платні для фахівців (працівників) підприємств / установ. Використання депортованих як дешової робочої сили. Конфіскація майна.
Квітень 1986–1989	Аварія на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС)	Автаритарно-демократичний	Евакуація (організоване відселення) цивільного населення	Ліквідація наслідків техногенної та гуманітарної катастрофи (Чорнобильської катастрофи)	Адміністративні; економічні (міякі); організаційні	Правовий; Фінансовий	Встановлення статусу для цивільного населення, ліквідаторів та інших осіб; видача спеціальних дозвільних документів (перепустки в заборонену зону); соціальний захист (щорічна грошова допомога, безоплатне придбання ліків, забезпечення санаторно-курортними путівками, пенсійне забезпечення) тощо.
2014–до теперішнього часу	Агресія Росії проти України	Демократичний	Внутрішня вимушена міграція	Уникнення негативних наслідків збройного конфлікту (тимчасової окупації), проявів насильства, масових порушень прав людини	Адміністративні; економічні (міякі); інформаційні; організаційні	Правовий; Фінансовий	Встановлення статусу ВПО (довідка про взяття на облік); соціальний захист (допомога: щомісячна адресна, медична, по безробіттю; пільгові умови для навчання учнів, студентів), сприяння розміщенню (модульні містечка, та інші установи, заклади), довгострокові програми з пільгового кредитування для будівництва або придбання житла тощо.

Виділяють такі інструменти державної політики: м'які (інформаційні, консультування; економічні (пільги, дотації, дозволи, цільові інвестиції) і жорсткі (адміністрування, заборони, штрафи, ліміти); політичні (застосування владних повноваження, здатність держави забороняти і дозволяти); а також організаційні (впливають на структуру управління) [3, с. 122-123].

На кожному історичному етапі державній політиці щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні властиві специфічний характер переміщення населення, мета, завдання, методи управлінського впливу, інструменти, заходи в залежності від типу політичного режиму. Так, у період Столипінської аграрної реформи (1906–1911 рр.) державою проводилося організоване добровільне переселення громадян [4]. Були запроваджені адміністративні, економічні, правові, фінансові інструменти та наступні заходи: а) звільнення від платежів за казенними зборами; б) зменшення вартості залізничного проїзду; в) тимчасове звільнення від сплати окремих земельних податків; відстрочка від виклику на військову службу тощо. Для регулювання переселенських потоків і координації міграції створювалася відповідна державна структура – Переселенське управління при Міністерстві внутрішніх справ Російської імперії та губернські й повітові землевпорядні комісії.

У період Першої світової війни (1914–1918 рр.) державою здійснювалося примусове переселення (виселення) цивільного населення. Термін «біженці» в офіційній документації не вживався, і переселенці іменувалися як «населення, що виселяється». Однією з новацій

цієї війни стало примусове вивезення військовими у тиллові райони цивільного населення. Проведена Російською імперією переселенська акція стала одним із перших випадків ініційованого владою широкомасштабного переселення у XX столітті. Добровільна втеча населення з прикордоння, що є цілком логічним наслідком будь-якого воєнного конфлікту, поєдналася із запланованими діями влади. Обов'язковій евакуації підлягали: 1) чоловіки (у віці від 17 до 45 років); 2) худоба і коні; 3) особливо важливі машини / механізми з фабрик, заводів, складів, які можливо було вивезти, мідні предмети й вироби, а також запаси міді та свинцю; 4) медикаменти (аптечні й перев'язочні), запаси шкіри, сукна, придатні для використання військовими; 5) казначейство, каси державних, громадських закладів, повітових управлінь, найбільш цінні предмети історичного значення та мистецтва, всі важливі документи; 6) губернські установи з особовим складом та справами, які необхідні були для поточного діловодства [8, с. 29-33]. Досвід попередніх воєн показував, що біженців було не настільки багато, щоб їх долею опікувалися спеціальні владні структури. Відтак з початку Першої світової війни влада Російської імперії не розглядала питання створення спеціального державного органу з регулювання біженства. Значну допомогу біженцям надали різні громадські благодійні організації, зокрема «Всеросійський земський союз», «Всеросійський союз міст», «Комітет великої княжни Тетяни Миколаївни» (Тетянинський комітет), «Галицко-русское благотворительное общество», іноземні благодійні організації – комітет «Велика Британія – Польщі і Галичини» та інші. Для ко-

ординації питань міграції і біженства владні повноваження були делеговані Тетянинському комітету. У перші два тижні з моменту переселення люди, незалежно від віку, щоденно отримували 10 копійок. Працевдатних осіб на нових місцях залучили до роботи, а їх сім'ям видавали харчову допомогу. Населенню дозволялося виїжджати углиб держави у пошуках роботи, але без збереження державної продовольчої допомоги, у разі працевлаштування. Опіка над цивільним населенням покладалася на губернаторів [8; 9].

У період колективізації (1929–1933 рр.) примусовому виселенню у віддалені райони країни на спецпоселення (трудпоселення) підлягала така категорія населення як «куркулі» та «підкуркульники». Примусове виселення населення стало наслідком державної політики спецколонізації (освоєння необжитих і малообжитих районів СРСР). До 1934 р. громадяни, примусово переміщені в «куркульське заслання», називалися спецпереселенцями, в 1934–1944 рр. – трудпоселенцями, з 1944 р. – спецпоселенцями.

Термін «*спецпоселення*» законодавчо був закріплений у Постанові Ради народних комісарів Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки від 16.12.1930 № 36 «Про трудове влаштування куркульських сімей, висланих у віддалені місцевості, та про порядок організації та управління спеціальними селищами»). Розселенням, працевлаштуванням та іншими питаннями, пов'язаними зі спецпереселенцями, займалися крайові і обласні виконкоми (липень 1931 р.). Починаючи з липня 1931 р. відповідальність за нагляд, пристрій, господарсько-побутове обслуговуван-

ня та працевикористання виселених куркулів було покладено на Головне управління виправно-трудоих таборів, поселень і місць ув'язнення (пенітенціарна система СРСР) (ГУЛАГ))¹² [2]. Органами державного управління застосовувались адміністративні та репресивні методи (адміністративні штрафи, арешти, відправлення у виправно-трудоі табори, позбавлення виборчих прав (до 1935 р.)), інструменти фінансового впливу (до січня 1934 р. спецпереселенці були звільнені від усіх податків і зборів; з 1934 р. – обов'язкова сплата податків та зборів на однакових умовах з іншими громадянами), заходи соціального захисту (право дітей трудпоселенців на освіту, відновлення у виборчих правах дітей «куркулів», видачу паспортів дітям спецпереселенців). Всі колишні «куркулі» з 1935 р. були відновлені у виборчих правах нарівні з іншими громадянами СРСР, однак це не давало їм права покинути встановлене місце проживання. У червні 1939 р. особам з інвалідністю дозволялось покинути трудпоселення і виїхати до обраних ними місць проживання. Масове звільнення колишніх «куркулів» почалося після закінчення Німецько-радянської війни.

Евакуація під час Другої світової війни (1939–1945 рр.) передбачала організоване вивезення цивільного населення, підприємств, установ, майна. Першочерговому переміщенню в глибокий тил підлягали підприємства, що виробляли продукцію стратегічно-

¹ Постанова РНК СРСР від 01.07.1931 «Про устрій спецпереселенців»;

² Постанови РНК СРСР від 16.08.1931 № 174с, від 20.04.1933 № 775/146с, від 21.08.1933 № 1796/393с

го значення, сировина, комплектуючі деталі, напівфабрикати, продукти харчування, техніка тощо [33]. Серед цивільного населення першочергової евакуації підлягала партійно-радянська номенклатура та молодь призовного віку. Разом з промисловими підприємствами було евакуйовано 30–40 % робітників, інженерів та техніків. На час переїзду за фахівцями (працівниками) зберігалася середньомісячна зарплата, чверть даної суми на дружину та 1/8 – на кожного непрацюючого члена родини.

Методи проведення депортації кримськотатарського та інших народів з території Криму (травень–червень 1944 р.) були визначені постановою Державного комітету оборони СРСР «Про кримських татар» (11.05.1944 р.). Особи, депортовані з Криму, були віднесені до категорії спецпоселенців, виселених довічно. Указ Президії ВР СРСР «Про кримінальну відповідальність за втечі з місць обов'язкового постійного поселення осіб, виселених у віддалені райони Радянського Союзу в період Вітчизняної війни» (26.11.1948 р.) встановлював жорстоке покарання за втечу зі спецпоселення – 20 років каторжних робіт. Режим спецпоселення для репресованих народів Криму було скасовано указами Президії ВР СРСР лише у 1956 р. (для кримських греків, болгар, вірмен від 27.03.1956 р.; для кримських татар від 28.04.1956 р.). Законодавчі акти вищого органу державної влади СРСР, хоча й передбачали звільнення з-під адміністративного нагляду спецпоселенців з Криму, однак повністю позбавляли їх права на компенсацію втраченого при висе-

ленні майна та забороняли повертатися в місце колишнього проживання [5].

На західноукраїнських землях у 1944 р. розпочалася «радянізація», що супроводжувалась масовими репресіями проти неблагонадійних («ворогів народу»). Складовою репресій були депортації місцевого населення у віддалені регіони СРСР. Депортаційна політика радянської влади на західноукраїнських землях стосувалася, насамперед, членів Організації українських націоналістів (ОУН) та воїнів Української повстанської армії (УПА), їхніх сімей, а також осіб, що підтримували український національно-визвольний рух. Депортовані набували статусу спецпоселенців без права повернення у місце попереднього проживання. Депортовані переважно працювали у вугільній промисловості, на підприємствах, лісозаготівлі та в сільському господарстві [6].

Правове становище депортованих визначалось постановою Ради Народних Комісарів СРСР від 08.01.1945 № 35 «Про правове становище спецпоселенців». Основними обов'язками спецпоселенців були «суспільно корисна праця» та перебування в межах району розселення під наглядом комендатури НКВС. Переїзд до іншої області чи регіону СРСР був категорично заборонений. Переважно, спецпоселенців підселяли в будинки до місцевих жителів «за рахунок ущільнення». Найкращі фахівці з числа депортованих у першій половині 1950-х років змогли отримати «кращу» роботу та житло. Однак загалом матеріально-побутові умови депортованих залишались незадовільними.

На межі 1980–90-х років було прийнято законодавчі акти, спрямовані

на відновлення порушених прав депортованих народів: Декларацію Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних Республік «Про визнання незаконними і злочинними репресивних актів проти народів, яких було піддано насильницькому переселенню, і забезпечення їхніх прав» (1989 р.) [21], Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» (1991 р.) [27].

Поява переміщених осіб на території України пов'язана з аварією на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС) (1986 р.). Унаслідок радіоактивного забруднення території близько 200 тис. осіб були вимушені змінити місце постійного проживання. Відповідно до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» та інших законодавчих актів населення, що проживало в зоні безумовного (обов'язкового) відселення, підлягало обов'язковому відселенню [23; 25; 26]. Разом із тим, у законодавстві України не було чіткого визначення терміну «переселенці». Відповідний закон містив пояснення причин вимушеного переселення: Чорнобильська катастрофа, інші ядерні аварії та випробування, військові навчання із застосуванням ядерної зброї. Тож можна зрозуміти, що переселенцями були «громадяни, які постраждали від радіоактивного опромінення внаслідок будь-якої аварії, порушення правил експлуатації обладнання з радіоактивною речовиною, порушення правил зберігання і захоронення радіоактивних речовин, що сталося не з вини потерпілих» [28].

Державний примус опосередковується через правові норми та виступає

у формі правового примусу, що конкретизується у примусових заходах, які застосовуються компетентними державними органами. Найчастіше дії уповноважених органів або посадових осіб, спрямовані на примусове забезпечення виконання громадянами суспільних обов'язків, забезпечення суспільної безпеки й громадського порядку тощо.

Слід зазначити, що в умовах надзвичайного стану підсилюється застосування примусових заходів. Органи, що здійснюють управління в таких умовах, одержують надзвичайні повноваження. Згідно Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» (2000 р.) [24; 25] можуть застосовуватися наступні примусові заходи: установлення особливого режиму в'їзду й виїзду, обмеження волі пересування; обмеження руху транспортних засобів і їхній огляд; заборона проведення масових заходів; перевірка документів у громадян, проведення особистого огляду, огляду речей, транспортних засобів, багажу й вантажів, службових приміщень і житла громадян тощо.

Загальною декларацією прав людини (1948 р.) [10] та Цивільним кодексом України (2003 р.) [32] визначено право людини, яке представлено трьома базовими елементами: свобода пересування в межах країни, право на виїзд з країни та право на повернення до країни. Проте законом можуть бути встановлені особливі правила доступу на окремі території, якщо цього потребують інтереси державної безпеки, охорони громадського порядку, життя та здоров'я людей (пункт 6 статті 313 Цивільного кодексу України).

Якщо ж звертатись до проблеми визначення внутрішньо переміщених

осіб у національному праві, то варто зазначити, що в історії незалежної України такі спроби пов'язані з подолання масштабних повеней на Закарпатті у 2008 р., які спричинили внутрішнє переміщення осіб всередині країни. Проте тоді допомога цим особам надавалась без формально юридичного їх визначення як внутрішньо переміщених осіб, хоча фактично вони такими були [12, с. 219; 15, с. 142].

У 2014 р. в умовах агресії Росії проти України в нормативно-правовій базі з'явилась така категорія населення, як внутрішньо переміщені особи. Українські законодавці спиралися на Керівні принципи з питання переміщення осіб усередині країни, схвалені структурами ООН у 1998 р., щоб деталізували потреби внутрішньо переміщених осіб в умовах внутрішніх недобровільних переміщень [16; 34].

Державна політика щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні містить такі складові: здійснення міграційного контролю (реєстрація, облік) в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб і видача довідок громадянам); створення нормативно-правової бази для вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб; розроблення спеціальних державних соціально-економічних програм надання екстреної допомоги суб'єктам внутрішньої вимушеної міграції, вирішення їх соціально-економічних проблем (щодо підтримки, забезпечення житлом, працевлаштування, надання безоплатної медичної допомоги, пенсійного та соціального забезпечення, належного рівня освітніх послуг, державної матеріальної та гуманітарної допомоги); проведення заходів щодо адаптації, інтеграції та

реінтеграції внутрішньо переміщених осіб; запобігання дискримінації зазначеної категорії громадян. Проте влада не була готова до організації евакуації в таких масштабах цивільного населення із зони бойових дій. Евакуація з зони збройного конфлікту здійснювалася волонтерами та громадськими організаціями, бізнесом; не було організоване забезпечення транспортом людей із обмеженими фізичними можливостями та координацію дій щодо їх розселення.

Висновки. Серед видів державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб можна виділити наступні: добровільне переселення, переміщення, евакуація, депортація, вимушене переміщення. Досвід реалізації державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні з поч. ХХ ст. до 2021 р. характеризується застосуванням жорстких інструментів за тоталітарного режиму, м'яких інструментів за авторитарного, демократичного режимів. Порівняльний аналіз державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб на різних історичних етапах в Україні дозволив виділити 6 періодів: 1) 1906–1911 рр. – організоване добровільне переселення землевласників з метою зняття соціальної напруги; 2) 1914–1918 рр. – примусове переселення (виселення) цивільного населення через воєнні дії; 3) 1929–1933 рр. – примусове виселення на спецпоселення (трудпоселення) за соціальною та етнічною ознаками; 4) 1939–1945 рр. – евакуація підприємств, що мали стратегічне значення для економіки та безпеки держави, партійно-радянської номенклатури та молоді призовного віку в ході воєнних дій; депортація «неблагонадій-

них» режиму націй (чеченців, інгушів, кримських татар, українців); 5) квітень 1986–1989 рр. – організоване відселення цивільного населення через техногенну катастрофу; 6) 2014 р. – до теперішнього часу – внутрішня вимушена міграція через агресію Росії проти України.

Так, за авторитарного режиму під час Першої світової війни (1914–1918 рр.) Російська імперія (у складі, якої були українські території) вперше врегулювала питання щодо переміщеного населення, застосовуючи адміністративні, економічні (надання державної грошової і продовольчої допомоги, соціальний захист) та організаційні інструменти політики.

За тоталітарного режиму для вирішення політичних цілей органами державного управління здійснювалася ліквідація неблагонадійного соціального та національного елементу, депортація населення за етнічною ознакою. Здебільшого застосовувалися адміністративні (штрафи, конфіскація майна, позбавлення права на повернення у місця попереднього проживання, виборчих прав тощо) та репресивні (арешти; виправно-трудова та каторжні роботи; розстріл) методи.

За демократичного режиму (з 2014 р.) державна політика щодо внутрішньо переміщених осіб характеризується використанням м'яких адміністративних, економічних, інформаційних та організаційних методів реалізації, здійсненням наступних заходів: надання щомісячної адресної допомоги, соціальний захист. Проте, державою у зазначений період не було забезпечено евакуації цивільного населення з районів проведення бойових дій. Населенню, що було вимушене

добровільно переміщуватись з місць постійного проживання з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту (тимчасової окупації тощо), допомагали волонтери, громадські організації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бажан О.Г., Стасюк О.Й., Першина Т.С. Депортація. *Енциклопедія Сучасної України : електронна версія* [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=26038 (дата звернення: 03.06.2021).

2. Бажан О.Г. Спецпоселення. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 745–746.

3. [Бакуменко В.Д., Попов С.А.] Державна політика. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ: НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. 648 с.

4. Волковинський В.М., Хоптяр Ю.А. Столипінська аграрна реформа. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Stolypinska_reforma (дата звернення: 05.06.2021).

5. Депортація народів Криму, Про кримських татар : Постанова Державного Комітету Оборони СРСР від 11 травня 1944 р. Документи щодо депортації з Криму представників кримськотатарського та інших народів у 1944 р. Публікації. URL: <https://old.uinp.gov.ua/publication/dokumenty-shchodo-deportatsii-z-krimu-predstavnikiv-krimskotatarskogo-ta-inshikh-narodiv> (дата звернення: 05.06.2021).

6. Депортації населення західноукраїнських земель, 1944–1953 рр. (Публікації). Музей «Територія Терору». URL: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=375> (дата звернення: 10.07.2021).
7. Євтух В.Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. Київ : Фенікс, 2012. 396 с.
8. Жванко Л.М. Біженці Першої світової війни: український вимір (1914–1918 рр.): монографія. Харків : Віровець А.П. «Апостроф», 2012. 568 с.
9. Жванко Л. Вимушено переміщені особи та Європа : ретроспективний погляд на проблему (1914–2015). *Європейські історичні студії : науковий журнал*. 2020. № 15. С. 87–101.
10. Загальна декларація прав людини: Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 № 995_015. *Голос України*, 2008. № 236.
11. Касьянова М.М. Новий підхід до проблеми класифікації міграційних процесів. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія : Історія. Політологія : зб. наук. праць / гол. ред. К.В. Балабанов. Маріуполь, 2016. Вип. 15. С. 233–242.
12. Козинець І.Г. Про співвідношення понять «біженці» та «особи, переміщені в середині країни». *Держава і право* : зб. наук. пр. Сер.: Юридичні і політичні науки. Випуск 45. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. С. 213–219.
13. Конвенція про статус біженців: Конвенція ООН від 28.07.1951, Міжнародний документ. Дата оновлення: 10.01.2002. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011.
14. Коновалов Ю.О. Депортація. *Митна енциклопедія: У двох томах*. Т. 1 / Редкол.: І.Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2013. С. 176.
15. Крахмальова К.О. Проблема визначення поняття «внутрішньо переміщені особи» в юридичній науці. *Держава і право* : зб. наук. пр. Серія Юридичні науки. Вип. 67 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2015. С. 137–145.
16. Малиновська О.А. Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціально-економічних загроз : Аналіт. Записка. *Аналітичні матеріали*. 2015. № 17 (серпень). Сер.: Соціальна політика. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf (дата звернення: 04.06.2021).
17. Міграційні процеси у сучасному світі : світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика). *Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко, За ред. Ю. Римаренка*. Київ : Довіра, 1998. 912 с.
18. Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти : довідн. / В.С. Кравців, У.Я. Садова та ін. ; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [редкол.: В.С. Кравців, У.Я. Садова (наук. ред.)]. Львів, 2009. 228 с.
19. Павленко М.І. Біженці та переміщені особи. *Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України*. Київ : Вид-во «Наукова думка», 2003. С. 271.
20. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. *Урядовий кур'єр*, 2011. № 149.
21. Про визнання незаконними і злочинними репресивних актів проти народів, яких було піддано насильственному переселенню, і забезпечення їхніх прав : Декларація Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 14.11.1989 № 772-І. *Органи влади СРСР*, 1989. Дата оновлення: 14.11.1989. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0772400-89#Text>.
22. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*, 2015. № 1. Ст. 1.

23. Про організацію виконання постанов Верховної Ради Української РСР про порядок введення в дію законів Української РСР «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» та «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи» : Постанова Кабінету Міністрів Української РСР від 23.07.1991 № 106. *Кабінет Міністрів Української Радянської Соціалістичної Республіки*, 1991. Дата оновлення 23.10.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106%D0%B0-91-%D0%BF/card6#Public>.

24. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. *Відомості Верховної Ради України*, 2000. № 23. Ст. 176.

25. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 27.02.1991 № 791а-XII. *Голос України*, 1991.

26. Про Порядок відселення та самостійного переселення громадян з територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.1992 № 706. Дата оновлення 17.01.2014. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/706-92-п>.

27. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років : Закон України від 17.04.1991 № 962-XII. *Голос України*, 1991.

28. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 28.02.1991 № 796-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*, 1991. № 16. Ст. 200.

29. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2. С. 127–139.

30. Соловійов Є.В. Механізми державного регулювання у сфері внутрішньої вимушеної міграції в Україні: дис.

канд. н. держ. упр. 25.00.02 / Національна академія державного управління при Президентові України, Київ, 2020. 221 с.

31. Формування державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в умовах системних криз в Україні. Т. 1 : [моногр.] / за заг. ред. О.В. Балусевої; Донецький державний університет управління. Маріуполь: ДонДУУ-Східний видавничий дім, 2016. 217 с.

32. Цивільний кодекс України : Кодекс України, Закон від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2003. № 40. Ст. 356.

33. Юридична енциклопедія: у 6 т. / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 2 : Д – Й. 744 с.

34. Guiding Principles on Internal Displacement / United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA) – E/CN.4/1998/53/Add.2. URL: http://www.oas.org/dil/Guiding_Principles_on_Internal_Displacement.pdf. Accessed 07 June 2021.

REFERENCES:

1. Bazhan, O.H., Stasiuk, O.Y., Pershyina, T.S. (2006). *Deportatsiia. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Deportation. Encyclopedia of Modern Ukraine]*. I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak, et al. (Eds.). Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from http://esu.com.ua/search_articles.php?id=26038 [in Ukrainian].

2. Bazhan, O.H. (2012). *Spetsposeleniia. Entsyklopediia istorii Ukrainy [Special settlements. Encyclopedia of the History of Ukraine]*. (Vols. 9). V.A. Smolii, et al (Eds.). (pp. 745–746). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

3. Bakumenko, V.D., Popov, S.A. (2011). *Derzhavna polityka. Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia. T. 4: Haluzeve upravlinnia [State policy. Encyclopedia of public administration. Vol. 4: Branch management]*. Yu.V. Kovbasi-

uk, M. M. Izha V. H. Bodrov, et al. (Eds.). Kyiv: NADU [in Ukrainian].

4. Volkovynskiy, V.M., Khoptiar, Yu.A. (n.d.). Stolypinska ahrarna reforma [Stolypin land reform]. [www.history.org.ua](http://www.history.org.ua/?termin=Stolypinska_reforma). Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Stolypinska_reforma [in Ukrainian].

5. Postanova Derzhavnoho Komitetu Oborony SRSR “Deportatsiia narodiv Krymu, Pro krymskykh tatar” : vid 11 travnia 1944 r. [Resolution of the State Committee for Defense of the USSR “Deportation of the peoples of Crimea, On the Crimean Tatars” from May 11, 1944]. old.uinp.gov.ua. Retrieved from <https://old.uinp.gov.ua/publication/dokumenty-shchodo-deportatsii-z-krimu-predstavnikiv-krimskotatarskogo-ta-inshikh-narodiv> [in Ukrainian].

6. Deportatsii naselennia zakhidnoukraisnykh zemel, 1944–1953 rr. [Deportations of the population of the western Ukrainian lands, 1944–1953]. (n.d.). www.territoryterror.org.ua. Retrieved from <http://www.territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=375> [in Ukrainian].

7. Yevtukh, V.B. (2012). *Etnichnist: entsyklopedychnyi dovidnyk [Ethnicity: encyclopedic reference book]*. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].

8. Zhvanko, L.M. (2012). *Bizhentsi Pershoi svitovoi viiny: ukrainskyi vymir (1914–1918 rr.) [Refugees of the First World War: the Ukrainian dimension (1914–1918)]*. Kharkiv: Virovets A.P. «Apostrof» [in Ukrainian].

9. Zhvanko, L. (2020). Vymusheno peremishcheni osoby ta Yevropa : retrospektyvnyi pohliad na problemu (1914–2015) [Forced displaced persons and Europe: a retrospective view of the problem (1914–2015)]. *Yevropeiski istorychni studii – European historical studies*, 15, 87–101 [in Ukrainian].

10. Deklaratsiia, Mizhnarodnyi dokument “Zahalna deklaratsiia prav liudyny” : vid 10.12.1948 [Declaration, International Document “Universal Declaration of Human Rights” from 10.12.1948]. (2008). *Holos Ukrainy – Voice of Ukraine*, 236 [in Ukrainian].

11. Kasianova, M.M. (2016). Novyi pidkhid do problemy klasyfikatsii mihratsiinykh

protseviv [A new approach to the problem of classification of migration processes]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Istorii. Politolohiia – Bulletin of Mariupol State University. Series: History. Political Science*, 15, 233–242 [in Ukrainian].

12. Kozynets, I.H. (2009). Pro spivvidnoshennia poniat «bizhentsi» ta «osoby, peremishcheni v seredyni krainy» [On the relationship between the concepts of “refugees” and “internally displaced persons”]. *Derzhava i pravo. Ser.: Yurydychni i politychni nauky – State and law. Ser.: Legal and political sciences*, 45, 213–219 [in Ukrainian].

13. Konventsiiia OON “Konventsiiia pro status bizhentsiv” : vid 28.07.1951 [UN Convention “Convention relating to the Status of Refugees” from 28.07.1951]. [zakon.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011). Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011 [in Ukrainian].

14. Konovalov, Yu.O. (2013). *Deportatsiia. Mytna entsyklopediia [Deportation. Customs Encyclopedia]*. (Vols. 1). I.H. Berezniuk, et al. (Eds.). Khmelnytskyi: PP Melnyk A.A. [in Ukrainian].

15. Krakhmalova, K.O. (2015). Problema vyznachennia poniatia «vnutrishno peremishcheni osoby» v yurydychnii nautsi [The problem of defining the concept of “internally displaced persons” in legal science]. *Derzhava i pravo. Seriya Yurydychni nauky – State and law. Series Legal Sciences*, 67, 137–145 [in Ukrainian].

16. Malynovska, O.A. (2015). Vnutrishnia mihratsiia ta tymchasovi peremishchenia v Ukraini v umovakh politychnykh ta sotsialno-ekonomichnykh zahroz [Internal migration and temporary displacement in Ukraine in the context of political and socio-economic threats]. *Analitichni materialy. Ser.: Sotsialna polityka – Analytical materials. Ser.: Social policy*, 17. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf [in Ukrainian].

17. Rymarenko, Yu.I. (1998). Mihratsiini protsesy u suchasnomu sviti : svitovy, rehionalnyi ta natsionalnyi vymiry: (Poniatyinyi aparat, kontseptualni pidkhody, teoriia ta

praktyka) [Migration processes in the modern world: global, regional and national dimensions: (Conceptual apparatus, conceptual approaches, theory and practice)]. *Entsyklopedia – Encyclopedia*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].

18. Kravtsiv, V.S., Sadova, U.Ya., et al. (2009). *Mihratsiini yavlyshcha ta protsesy: poniattia, metody, fakty* [Migration phenomena and processes: concepts, methods, facts]. Lviv [in Ukrainian].

19. Pavlenko, M.I. (2003). *Bizhentsi ta peremishcheni osoby. Entsyklopediia istorii Ukrainy. T. 1: A-B* [Refugees and displaced persons. Encyclopedia of the History of Ukraine. Vol. 1: A-B]. V.A. Smolii, et al (eds.). Kyiv: Vydvo «Naukova dumka» [in Ukrainian].

20. Zakon Ukrainy “Pro bizhentsiv ta osib, yaki potrebuut dodatkovoho abo tymchasovoho zakhystu” : vid 08.07.2011, № 3671-VI [Law of Ukraine “On refugees and persons in need of additional or temporary protection” from 08.07.2011 № 3671-V]. (2011). *Uriadovyi kurier – Government Courier, 149* [in Ukrainian].

21. Deklaratsiia Verkhovnoi Rady Soiuzu Radianskykh Sotsialistychnykh Respublik “Pro vyznannia nezakonnymy i zlochynnymy represyvnymy aktiv proty narodiv, yakykh bulo pidnano nasylstvenomu pereselenniu, i zabezpechennia yikhnikh prav” : vid 14.11.1989, № 772-I [Declaration of the Verkhovna Rada of the Union of Soviet Socialist Republics “On the recognition of illegal and criminal acts of repression against peoples who have been subjected to forced resettlement, and ensuring their rights” from 14.11.1989, № 772-I]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0772400-89#Text> [in Ukrainian].

22. Zakon Ukrainy “Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib” : vid 20.10.2014 № 1706-VII [Law of Ukraine “On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons” from 20.10.2014, № 1706-VII]. (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 1*. Art. 1 [in Ukrainian].

23. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainskoi RSR “Pro orhanizatsiiu vykonannia postanov Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR pro poriadok vvedennia v diiu zakoniv Ukrainskoi RSR «Pro pravovyi rezhym terytorii, shcho zaznala radioaktyvnoho zabrudnennia vnaslidok Chornobylskoi katastrofy» ta «Pro status i sotsialnyi zakhyst hromadian, yaki postrazhdaly vnaslidok chornobylskoi katastrofy» : vid 23.07.1991, № 106 [Ministers of the Ukrainian SSR “On the organization of the implementation of the resolutions of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR on the procedure for enacting the laws of the Ukrainian SSR “On the legal regime of the territory affected by the Chernobyl disaster” and “On the status and social protection of citizens affected by the Chernobyl disaster” from 23.07.1991, № 106]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106%D0%B0-91-%D0%BF/card6#Public> [in Ukrainian].

24. Zakon Ukrainy “Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu” : vid 16.03.2000, № 1550-III [Law of Ukraine “On the legal regime of the state of emergency” from March 16 2000, № 1550-III]. (2000). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 23*. Art. 176 [in Ukrainian].

25. Zakon Ukrainy “Pro pravovyi rezhym terytorii, shcho zaznala radioaktyvnoho zabrudnennia vnaslidok Chornobylskoi katastrofy” : vid 27.02.1991, № 791a-XII [Law of Ukraine “On the legal regime of the territory that was exposed to radioactive contamination as a result of the Chernobyl catastrophe” from 27.02.1991, № 791a-XII]. (1991). *Holos Ukrainy – Voice of Ukraine, 16* [in Ukrainian].

26. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro Poriadok vidseleennia ta samostinoho pereseleennia hromadian z terytorii, shcho zaznaly radioaktyvnoho zabrudnennia vnaslidok avarii na Chornobylskii AES” : vid 16.12.1992, № 706 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the Procedure for Resettlement and Independent Resettlement of Citizens from Territories Subjected

to Radioactive Contamination as a Result of the Chernobyl Accident” from 16.12.1992, № 706]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/706-92-p> [in Ukrainian].

27. Zakon Ukrainy “Pro reabilitatsiiu zhertv represii komunistychnoho totalitarnoho rezhymu 1917–1991 rokiv” : vid 17.04.1991 № 962-XII [Law of Ukraine “On the rehabilitation of victims of repression of the communist totalitarian regime of 1917-1991” from 17.04.1991, № 962-XII]. (1991). *Holos Ukrainy – Voice of Ukraine*, 22 [in Ukrainian].

28. Zakon Ukrainy “Pro status i sotsialnyi zakhyst hromadian, yaki postrazhdaly vnaslidok Chornobylskoi katastrofy” : vid 28.02.1991, № 796-XII [Law of Ukraine “On the status and social protection of citizens affected by the Chernobyl disaster” from 28.02.1991, № 796-XII]. (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR – Information of the Verkhovna Rada of the USSR*, 16. Art. 200 [in Ukrainian].

29. Rovenchak, O. (2006). Vyznachen- nia ta klasyfikatsii mihratsii: nablyzhennia do operatsiinykh poniat [Definition and clas- sification of migrations: approximation to operational concepts]. *Politychnyi menedzh- ment – Political management*, 2, 127–139 [in Ukrainian].

30. Soloviov, Ye.V. (2020). Mekhanizmy derzhavnoho rehuliuвання u sferi vnutrish- noi vymushenoї mihratsii v Ukraini [Mecha-

nisms of state regulation in the field of inter- nal forced migration in Ukraine]. *Candidate’s thesis*. Kyiv: Natsionalna akademiia derzhav- noho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy [in Ukrainian].

31. Baluieva, O.V. (Eds.). (2016). *Formu- vannya derzhavnoi polityky shchodo vnutrish- no peremishchenykh osib v umovakh system- nykh kryz v Ukraini [Formation of state policy on internally displaced persons in the context of systemic crises in Ukraine]*. (Vol. 1). Mariu- pol: DonDUU-Skhidnyi vydavnychiy dim [in Ukrainian].

32. Kodeks Ukrainy “Tsyvilnyi kodeks Ukrainy” : vid 16.01.2003, № 435-IV [Code of Ukraine “Civil Code of Ukraine” Law of 16.01.2003, № 435-IV]. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40. Art. 356 [in Ukrainian].

33. Shemshuchenko, Yu.S., et al. (1998). *Yurydychna entsyklopediia. Vol. 2: D–Y [Legal encyclopedia. T. 2: D–Y]*. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M.P. Bazhana [in Ukrainian].

34. Guiding Principles on Internal Displacement. United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA) – E/ CN.4/1998/53/Add.2. www.oas.org. Retrieved from [http://www.oas.org/dil/Guiding_ Principles_on_Internal_Displacement.pdf](http://www.oas.org/dil/Guiding_Principles_on_Internal_Displacement.pdf) [in English].